

NAŠ DAIJNI BLIŽNJI SVET

Domovina in vojska

Miguel
le Unamuno

Te dni – prve v letu – premlevajo tu po časnikih zadevo o vojnem pravu in vojaškem sodstvu in 7. člen tega Zakonika. To je stvar vojakov in odvetnikov, sam pa se, hvala Bogu, čutim prav tako malo odvetnika kot malo vojaka. Ni mi po volji uporabljati silo, ne tisto, čemur pravijo dialektika in ni drugega kot juristarija.

Samo enkrat sem bežno pogledal enega od člankov, v katerem razpravljajo o tej témi, in sem naletel na tale stavek: »Vojska, ki je v Španiji tako priljubljena...« Naprej nisem bral, kajti to ni res, in tisti, ki je to napisal, to gotovo ve. Vojska – upravičeno ali ne, v to se zdaj ne spuščam – ni priljubljena, v Španiji še posebej ne. Vojska ne zbujata nobenega spontanega in iskrenega navdušenja pri španskem ljudstvu. In vojska sama, vsaj njen zavednejši in bolj konservativen ter izobražen del to dobro ve. Morda ravna, kakor po vsej podobi ravna, bolj zaradi zavesti, da ni priljubljena, kot zavljo česa drugega.

Ljudje slabo govorijo o politikih – to je obrabljena snov kavarniških pogovorov; vendar ne govorijo nič bolje o oboroženih silah, čeprav godrnjajo o njih previdneje. Če se vojska uveljavlja, se ne zato, ker zbujata pri ljudstvu kako navdušenje ali naklonjenost.

Vojska ni priljubljena. Na podeželju, v majhnih krajih, med kmečkim prebivalstvom zoper to priljubljenost, kot sem lahko večkrat opazil, nastopajo ljudje, ki so služili rok, ljudje, ki so se vrnili iz vojaške službe. V mestu se temu pridružuje globok odpor, s katerim tu in povsod tovarniški in obrtni delavci gledajo na vojaške ustanove. Posebno, če so te kdaj posredovale v nemirih zaradi stavk. Ljudstvo nikoli ne gleda s prijaznimi očmi orodje oblasti, na tistega, ki strelja, na kogar mu ukažejo streljati, ne da bi se vprašal, na kateri strani je pravica: ali pri tistem, ki ukazuje, ali pri tistem, ki se upira. Ljudstvo ne čuti in ne razume abstraktnega in praznega pojma o redu, redu, v katerem ni nič urejeno.

Zdaj ko sem, ne da bi se bil lotil iskati vzroke za to, ali da bi grajal ali hvalil, dognal kot dejstvo, da vojska ni priljubljena, prehajam k vprašanju pravice.

Kot kaže, gre za to, naj vojaška sodišča sodijo o tako imenovanih zločinih zoper domovino in zločinih zoper vojsko. Glede tega nekateri pripominjajo, da je to isto, kakor če bi jih naredili za sodnika in stranko. Tisti pa, ki se upirajo tej razširitvi vojnega prava, menijo tole: če naredimo vojsko samo za tožilca in sodnika zločinov, ki se lahko zoper njo zagreše, ne bomo nikoli zvedeli, kaj je zločin zoper vojsko, pa bo treba zadevo končati tako, da o njej ne bomo ne govorili ne pisali, ne v slabem ne v dobrem. Lahko bi se primerilo, da bi kakemu vojaškemu tožilcu padlo v glavo, da je zločin žalitve španske vojske zgodovinska trditev, da so jo pri Santiagu na Kubi premagali Severni Američani. Večkrat smo že opazili težnjo, da bi popravljali zgodovino s pomočjo sodišč.

Ker zakon ne opredeljuje, niti ne more opredeliti, kaj je žalitev, saj to prepušča presoji ljudske vesti, bi se prav lahko primerilo, da bi posebna občutljivost vojaške vesti ocenila kot žalitev prav tisto, o čemer splošna vest ne sodi tako. V zvezi s tem se spominjam, da so od nekega vojaškega zdravnika, ki je posegel v neko literarno polemiko, častniki polka, v katerem je služil, zahtevali, da terja od nasprotnika pojasnila zavoljo izrazov, ki so v takih polemikah pogosti, in ni pisatelja, ki bi jih imel za žaljive. Splošna vest se nikakor ne sme nadomestiti s posebno, izjemno vestjo, ki ne ustreza, niti malo ne, normalnemu poteku le-one.

Ob tem je še drug razlog, da se morajo vsi ljubitelji kulture in njenega napredka upreti slehernemu širjenju vojnega prava in terjati, in da se še bolj zoži, dokler ne bo docela izginil, najvišji razlog, ta namreč, da se vojaška in sodna funkcija izključujeta med sabo, si škodujeta in si jemljeta dobro ime. Vzgoja, kakršna se daje in mora dajati vojaku, da bo takšen, kakršnega terjajo, je najmanj primerna za vzgojo sodnika. Disciplina, ki morebiti krepi in utira voljo, šibi in hromi tisto vrsto inteligence, ki je potrebna za dobro sojenje. Dobra sodba zahteva pred vsem in čez vse neodvisnost presoje, hierarhična disciplina, in zoprni in nadvse škodljivi kult telesa pa dušita vso njeno neodvisnost. Zdi se mi celo, da sem slišal, da vojaškega sodnika kaznujejo, če ne izreče sodbe v skladu s stališčem svojih hierarhičnih predstojnikov.

Znameniti portugalski časnikar Juan Chagas nam je v članku z naslovom *Vojaška pravica* povedal, da vojaki sodijo ne zavoljo potrebe po sojenju, temveč zaradi kaznovanja. Na vojnem sodišču, ki je zasedalo na Portugalskem, je vojak, ki je nastopil kot priča, izjavil, da njihovi predstojniki z njimi grdo ravnaajo, česar pa si niso upale izjaviti druge vojaške priče. Ker je bil tako pogumen, da je pričal po vesti, ga je tožilec obtožil in je nato postal predmet grdega ravnanja. To pa zato, kot zelo dobro pripominja Juan Chagas, ker vojaki niso pričali kot priče, temveč kot vojaki. »Na vojnih sodiščih,« pravi Chagas, »jih vnema razredni duh, ne pravicoljubje, še manj pa ljubezen do resnice. Natanko vzeto,« pristavlja, »je v vojaškem režimu beseda *pravica* pretirana beseda; vojaških zločinov ne sodijo, pač pa jih kaznujejo. Navajeni so, da se hodijo bojevat, ne da bi spraševali, ali upravičeno ali neupravičeno. Vzgojeni so tako, da delajo zunaj pravice. Če koga vojaško obsodiš, si ga s tem vnaprej obsodil za sovražnika vojne. V pravici je zajeta svoboda, vojaški režim pa je režim hlapčevstva.« Do tod Juan Chagas; natančneje se ni mogoče izraziti.

Prav tako nesmiselno se mi zdi, da vojaki sestavljajo sodišča in se lotevajo sojenja, kakor če bi se uradniki in civilni sodniki in tožilci vojaško organizirali, da bi šli na vojno. Če namreč poklic bojevanja terja tehnično pripravo, je nič manj ne terja sodniški poklic, z obtežilno okoliščino, da se ti dve pripravi izključujeta, kot sem povedal.

Toda je še nekaj hujšega, tisto namreč, kar pravi Juan Chagas, da ponavadi vnema vojna sodišča stanovski duh, ne pa ljubezen do pravice, še manj do resnice. Dejansko je prvo, kar potrebuje vsakdo, ki hoče soditi, nebrzdana ljubezen do resnice; resnica mora biti zanj pred vsem in nad vsem. Najsvetejši interesi, vključno z rešitvijo domovine, se morajo podrediti ljubezni do resnice. Dreyfusov proces je na to vrgel čudno luč. Tedaj smo videli, kako so v vojski osiveli generali vzdigovali križ meča, prisegali

pri njem in prisegali po krivem. Ne sme pa se lagati, niti tedaj ne, kadar kdo misli, da se z lažjo rešuje domovina. To je zmeraj globoka zmeta.

Nemara je še nekaj občutljivejšega kot sojenje, to je narediti preiskavo. Za preiskavo je potrebno več prakse, več posebne razumnosti, več tehnične tradicije kot za sojenje. Težava ni v pravdoreku, temveč v izpeljavi procesa.

In nadvse lahko, da se tisti, ki je vzgojen, da ukazuje in uboga, kot se ukazuje in uboga v vojski, po moči navade vidi prisiljen, da pri preiskavi o domnevnih zločinih uporablja postopke in metode, ki niso najprimernejši za to, da bi se dokopal do resničnih dejstev. Ob tej trditvi nam prihaja pod pero v Evropi žalostno slavno ime trdnjave Montjuich.

O procesu v Montjuichu sem veliko slišal govoriti, slišal govoriti ljudi, ki so ga videli in celo prenašali zelo od blizu. Naj bo o tem kakor si že bodi, resnica je, da se nam nikakor, ne bolj, ne manj, še ni posrečilo razpršiti nadvse goste megle, ki tišči na ta proces. Znano je, da so poročila, ki so o njem krožila po vsej Evropi, med mnogimi ljudmi drugih narodov, kjer z močjo luči razpršujejo megle, ustvarila o Španiji predstavo, ki je bila eden od poglavitnih vzrokov, nemara celo poglavitni vzrok brezbrzičnosti, s katero so gledali na naš poraz na Kubi in na Filipinih. Ime inkvizicije je bilo velikokrat natisnjeno ob imenu Španije v dnevnikih vseh omikanih narodov.

Rekli so in ponavljali, celo v parlamentu, da vsa ta poročila, nanašajoča se na proces v Montjuichu, ki so krožila po Evropi, niso drugega kot nesramna pripovedka, vendar drži, da se zoper to pripovedko ni nič naredilo s sredstvi, s katerimi se take pripovedke izničujejo; z vzdevki se ne. To, kar dobro pomnim, je, da sem tedaj, ko so začeli govoriti o mučenjih in drugih podobnih grozotah, slišal, da mnogi ljudje – nekateri od njih so bili poslanci v parlamentu – niso zanikali, da bi se bilo kaj takega lahko zgodilo, zraven pa so še besedili, da je prav, če je bilo tako; da je anarhiste treba preganjati kot divje zveri, jih razčetreriti, razsekati na kose, in druge prežalostne bedarije podobne bire. Tako ozračje se je ustvarilo tedaj in taka je bila predstava, ki so si jo ljudje, upravičeno ali ne, ustvarili o policiji, da se je tedaj, ko je umrl v ječi atentator na kardinala Casañasa, začelo šušljati – novica je šla od ust do ušes in od ušes v usta – da je siromak umrl zaradi policijskega pretepanja. Spominjam se, da je bil tedaj, ko sem slišal to šušljanje, z mano nekdo, ki je pri priči vzkliknil: »Jasno! Le kako, da nisem prej pomislil na to!«

Vse to dokazuje, kako nadvse občutljiva je služba preiskovalca in kako nevarno za ugled vsakogar, ki ni za to vzgojen, ne tega navajen, če ga prisilijo, da se tega loti. Ni namreč dovolj samo to, da je človek preudaren, treba je, da je tak tudi videti.

Po drugi strani nekateri postopki po mojem ne kažejo na slab značaj; vse prej kot to. V skladu s starim aforizmom, da več velja prebrisanost kot sila, kadar prve ni, zlorablja drugo. Za to, da prideš do resnice s pretkanostjo in potrpežljivostjo, s pomočjo spretnih ovinkov, bistrournih izpraševanj in psiholoških zvijač, je potrebna psihična odpornost in kremenitost, ki ni vsem na voljo. Kadar te pomanjkljivosti ne nadomesti posebna tehnična vzgoja in izurjenost v preiskovanju, jo nadomeste s pretnjami in grožnjami, s katerimi dosežejo prav nasprotno.

Nekaj strašnega je, kadar gre pri procesu za to, ne da iščemo krivca, temveč da zločin ne ostane nekaznovan, kajti pri tem prihaja do tega, da

krivca iznajdejo. In kadar se kazen bolj kakor na kaj drugega usmerja na to, da strahuje tiste, ki bi jih lahko zamikalo zagrešiti isti zločin, je bistveno, da se kaznuje. Se pravi, namesto da bi izrekli sodbo in z njo kaznovali zločinca, iščejo zločinca, katerega naj zadene kazen. Prav to v zvezi z nečim drugim pravi Juan Chagas: gredo kaznovat, ne sodit.

In če se vrnem k vojaškemu sodišču, rečem tole: če je za napredek družbene kulture nevarno, da gredo domnevni prestopki zoper vojsko pred vojaško pravo, je še nevarnejše, da sodijo predenj domnevni zločini zoper domovino.

Predvsem je za domovino najnevarnejše, da pravijo zločini zoper njo tistemu, čemur pravijo. Ne morem si zamisliti, da bo patriotizem lahko pognal globoke in zdrave korenine, če prepovedo razpravljati o domovini sami. Nemara dolgujemo prav inkviziciji – zunanji in notranji, tisti cerkvenega sodišča in tisti naših navad – da je katolicizem na Španskem postal čista laž. Če bi se zdaj uvedla nova inkvizicija in novo cerkveno sodišče, s takimi ali drugačnimi postopki, da bi bedeli nad moralno celovitostjo patriotizma, bi sčasoma prišli do tega, da patriotizem na Španskem ne bi bil nič manjša laž, kot je danes katoliška vera. Vsi bi dajali zagotovila o španstvu in večina bi se čutila prav tako malo Špance, kakor so večidel malo katoliški tisti, ki veljajo za take.

Tisti dan, ko bi vpeljali dogmatski patriotizem in bi preganjali vsakogar, ki bo zanikal njegove dogme, ali se boril proti njim in ne bo delil z drugimi posebnega patriotskega čustva opredeljevalcev, se bo, če že ne zaprla, vsaj zaznavno zamašila pot k duhovni prenovi Španije.

Ni večje topoumnosti od te, da hočejo izsiliti zagotovila o španstvu od vseh tistih, ki tega ne počno samohotno. Če so Španci, ki se ne čutijo Špance, je treba predvsem spokojno in mirno preučiti, kakšni so vzroki za to, predvsem pa tisto, kaj je to špansko in kaj moramo kot tako razumeti,

Ko prihajam do tega, že slišim več kot enega bralca, tisto »o teh rečeh se ne razpravlja, se čuti...« in pri priči ti spravijo na tapeto vse oguljene floskule o ljubezni do matere in »če se nad materjo spozabijo« in druge oguljene puhlice, ki so na žalost na Španskem sila pogoste; v njih nastopa mati kot metaforičen element. Zloraba, ki jo tu delajo z materjo, je nezaslišana. Kadar kakemu tistih Špancev, ki pravijo, da čutijo, ki pa prav gotovo ne mislijo pametno – sam manj verjamem v iracionalna čustva kot v čustveno umovanje – zmanjka dokazov in ponavlja mu jih kaj hitro, se zateče k sila premleti metafori o materi. Slišal sem celo opravičevati najhujša grozodejstva s temle čudnim domislekom: »To je naravno; opsovali so mu mater...« In zelo verjetno je, da bi jo ta občutljivi sin, ki se je tako zagnal v domnevno obrambo domnevnih žalitev svoje matere – lahko da tudi domnevne –, z odporom ubil.

Tisti, ki dejansko hočemo močno in uspevajočo in plemenito domovino, hočemo, da se o njej lahko razpravlja in da o njej razpravljajo vsi, ki je ne čutijo.

Imamo strašen aforizem; to je tisti, ki pravi: »Zoper očeta ni mogoče imeti prav.« Da, lahko imaš prav zoper očeta. Tisto, zoper kar ni razloga, je zoper resnico. Resnica pa je nad očeti in nad domovino.

Vojska je orodje domovine, in kadar ji tisti, ki domnevno predstavljajo domovino, tisti, ki veljajo za njeno vest, ukažejo, naj gre v boj, si vojska

nikdar ne zastavi vprašanja, ali jo pošiljajo upravičeno ali ne. Nič ni vojaškemu duhu bolj nasprotno kot načelo svobodne presoje.

Vsekakor pa se brez svobodne patriotične presoje patriotizem ne bo nikoli mogel zares ukoreniniti.

Prvo, kar je potrebno, če hočemo narediti patriotizem razmišljujoč in zavesten, ker je le ta trajen in rodoviten, pa je, da si izoblikujemo idejo, kaj Španija je in pomeni in kaj lahko postane in pomeni v zgodovini sveta. Te ideje si ne bomo izoblikovali, razen če pustimo, da se o domovini svobodno razpravlja.

Grozno je poslušati nekatere ljudi, kadar govorijo o tistem, čemur pravijo separatizem. V Združenih državah Severne Amerike se je bila od sile krvava in neizprosna državljanska vojna, secesijska vojna med separatisti in unionisti; ni mi pa znano, da bi o zadevi prepovedali razpravljati, in ne, da bi s sramotitvami odgovarjali na dobre ali slabe dokaze nasprotnikov. Ko bi se, na primer, v Kataloniji ali v baskovski deželi vzdignili oboroženi prostovoljci in razglasili neodvisnost katere od teh pokrajin in odrekli pokorščino oblastem, ki jih je tam postavila španska država, potem razumem, da bi tja poslali vojaške sile, da bi to vstajo pokorile in kaznovale privržence; nadvse pogubno za prihodnost Španije pa se mi zdi, če se skuša tako ali drugače doseči, da se o domovini ne bi razpravljalo.

Ni in tudi ne sme biti zakonitih in nezakonitih idej. Imamo samo resnične ideje in krive ideje, po drugi strani pa ideje, ki vanje verjamemo, in ideje, o katerih lažemo.

Religija mora biti nekaj skupnega vsem ljudem, nekaj, pri čemer, vsi sodelujejo in katerega prava razlaga ne more biti monopol enega sloja.

So ljudje, ki religijo močneje in bolj iskreno čutijo kot drugi; so duhovi, katerih vera je globlja, toda ni nujno, prej narobe, da so to v duhovnike posvečeni.

Ponavadi niso duhovniki tisti, ki najgloblje čutijo vero. To se razume, če upoštevamo, kako in zakaj se posvečajo duhovništvu in na kaj se skriči tako imenovani verski poklic. Poklic, ki je bolj zadeva matere ali kakega strica ali štipendije ali *pobožnega* volila, kot pa stvar mladega fanta.

Dejstvo, da je bilo nekemu sloju, duhovniškemu sloju, naloženo, naj bedi nad pravovernostjo in jo opredeljuje, in sodi o krivoverstvu in ga obsoja kot brezbožnost, je bilo brez dvoma poglaviten vzrok za otopelost religioznega duha. Pride trenutek, ko je splošna religiozna zavest kakšnega ljudstva v nesoglasju s cerkveno zavestjo duhovniškega sloja. Cerkev, ki je začela s tem, da je bila občestvo vseh vernih kristjanov, duhovnikov in laikov, končuje s tem, da ni drugega kot kler, ceh ljudi s tonzuro. In odtlej dalje je krščanski duh v nevarnosti.

Imamo tako imenovane svetnike, bogaboječe može, ki so globlje kot drugi preizkusili religiozni smisel življenja in temu smislu prilagodili svoje moralno ravnanje, vendar svetniki največkrat niso bili duhovniki in najslavnejši imajo prav malo opraviti z njimi. Ker pa je Cerkev majhna, saj so v njej le duhovniki, in ker si je prilastila pravico, da postavlja v oltar te pobožne može in jih razglša za svetnike, teži k temu, da pometa v sebi sami in naseljuje oltarje s svetniki s tonzuro.

Kolikor so naredili strokovnjake v religiji – duhovnike – se je v njej tisto, kar mora biti najbolj splošno in vsem skupno, religiozno čustvo

namreč, spridilo in oslabilo. Dogme so ubile vero, skrivnosti so bile zadušene z razlagami, ki so jih dali o njih.

Iz patriotizma hočejo narediti nekaj podobnega novi religiji – pravzaprav prenovljeni, saj jo je poznala tudi antika – iz vojske pa narediti njeno duhovništvo.

In kakor se je v veliki Cerkvi izoblikovala mala Cerkev, tako skušajo v veliki domovini izoblikovati malo, resnično majhno domovino.

Španski patriotizem mora biti nekaj vsem Špancem skupnega, nekaj, pri čemer vsi sodelujejo in katerega prava razlaga ne more biti monopol enega sloja ali enega ceha. Imamo take, ki ga močneje in globlje čutijo kot drugi. Imamo globoko patriotične Špance, toda ti niso nujno, še malo ne, prvrženci vojske, četudi jih imamo tudi med njo.

Ne moremo reči, da so prav vojaki tisti, ki najgloblje čutijo domovino, čeprav čutijo oboroženo silo, treba pa je tudi upoštevati, kateri nagibi so jih pripeljali vanjo. Mnogi so sinovi vojakov; druge pripeljejo v ta poklic upoštevanja vredni in upravičeni razlogi, ki pa nimajo nič opraviti s patriotizmom. Ni mi znano, da bi se kdo posvetil vojaški karieri, ker je hrepenel po tem, da bi prelel kri za domovino, kakor mi ni znano, da bi hrepenenje po mučeništvu mnoge pripeljalo v cerkveno kariero; niti hrepenenje po reševanju duš bližnjih ne. Prej sanjajo o kakem kanonikatu ali kaki škofiji, kot pa o tem, da bi bili postavljeni v oltar, ti semenišniki.

Dejstvo, da vojaški sloj postaja sloj, ki mu je naloženo, da bedi nad patriotično pravovernostjo in jo opredeljuje in sodi o zločinih proti domovini in obsoja nekoga kot antipatriota, bi utegnilo postati vzrok za otopelost patriotizma. Lahko da bo prišel trenutek, v katerem bo splošna patriotična zavest na Španskem v nesoglasju z vojaško zavestjo vojske, na primer, če vse ljudstvo sodi, da je vojna, v katero se hoče spustiti vojska, krivična ali protipravna.

Domovina, ki mora biti občestvo vseh Špancev, civilistov in vojakov – ti so glede na prve nepomembna manjšina – bi naposled lahko postala samo vojska, ceh oboroženih. Od tega trenutka dalje bi bil patriotizem v nevarnosti, na poti v smrt.

Imamo tako imenovane junake domovine, može, ki so globlje kot drugi preizkusili patriotični smisel nacionalnega življenja in ki so temu smislu prilagodili svoje civilno življenje, toda ti junaki večidel niso bili vojaki in najslavnejši imajo prav malo opraviti z njimi. Spričo tega pa, ker se je zgodovina delala pod pogubno omamo vojaške slave, se teži k temu, da bi razglasili za junake ljudi, ki, kakor na primer tretji vojvoda Alba, s spominom nase domovino bolj sramote, kakor povzdigujejo, in postavili so spomenike docela nepoznanim, nepomembnim častnikom, ki se jih nihče ne spominja, samo zato, da so ustregli kakemu rodu vojske, ki je potreboval svojega predstavnika med drugimi rodovi.

Če bodo vojake naredili za izvedence v patriotizmu, ki mora biti v narodu splošnejši in skupnejši, se bo patriotično čustvo začelo priditi in slabeti ter se spremenilo v šovinizem.

In če tako izpostavimo nevarnosti patriotizem, bomo postavili v nevarnost tudi vojsko, ki, omejena na svoje področje in znotraj svojih mej, more in tudi mora biti za mnoge šola zanj.

Z vojsko se dogaja nekaj, kar se, vsaj ne enako, ne dogaja v cerkvi, to namreč, da je prva sestavljena iz moštva, iz deželanov, ki služijo rok, in iz

častnikov, ki tem vojakom zapovedujejo in jim je vojska življenjski poklic. In vedno, kadar govorijo o vojski, imajo v mislih častnike, ker domnevajo, da vojakom manjka sleherna kolektivna zavest. To se dejansko nemara dogaja zavaljo tega, ker vojaška služba ni obvezna za vse.

V nekdanjih najemniških vojskah, v katerih so služili poklicni vojaki, ki so bojevanju posvetili vse življenje, se je lahko govorilo o duhu vojske in nemara bomo spet lahko govorili o njem, kadar bo vojska narod v orožju in bodo služili v njej vsi državljani, sposobni nositi puško in z njo ravnati. Toda zdaj lahko trdimo, da pri narodih, kot je španski, vojske pravzaprav ni, temveč samo častniki. Nekdanja vojska, vojska flamskih oddelkov ali tista iz časa, ko so oplenili Rim, ne obstaja več, vojske prihodnosti, naroda v orožju, pa še ni. V prejšnjem stoletju smo imeli samo boljše ali slabše organizirane množice ubogih fantov, večidel revnih kmetov, katere so njihovi voditelji prav tako gonili v boj proti karlistom ali Kubancem ali Malajcem, kot nekdanj v to, da so se izrekli za upor proti političnemu režimu, o katerem niso imeli najmanjšega pojma. Prisilili so jih, da so se izrekli zoper Burbone v Alcolei, ali za Burbone v Saguntu.

Ko bi bila naposled vojska to, kar bi morala biti, v primeru, da vojska obstaja – in bo trajala kakor vsa zla, potrebna družbeni državi, dokler bo trajala ta država –; ko bi bil ves narod v vojski in bi šli skozenjo vsi državljani, sposobni nositi orožje, bi se še razumelo, da bi kdo predlagal, naj o zločinih zoper domovino razsoja porota vojakov, katerim bi zagotovili popolno neodvisnost sodbe. Četudi bi se to zdelo mnogim od nas nesmiselno, bi bilo vseeno manj od tistega, kar o takih domnevnih zločinih razume častniški zbor, ki poveljuje, ne pa vojska sama.

Te dni sem nemalokrat slišal takole modrovanje: »Ampak zakaj se zdi pomembno, kakšno naj bo vojno pravo, ki naj se ukvarja z zločini zoper domovino, njim, ki se nimajo namena pregrešiti zoper njo? Malokrat sem slišal bolj čuden in brezglav domislek. V življenju nisem nikoli kradel in ne mislim biti tat in bog ne zadeni, da bi me mikalo to postati; toda če bi mi rekli, da je za vstop v poroto, ki naj se ukvarja z zločini zoper lastnino, treba dokazati, da imaš takšno in tolikšno rento, in bi s tem izključili siromake, bi ugovarjal. Mnogi smo, ki nismo nikoli napadli domovine in je tudi ne mislimo napasti in se imamo celo za dobre patriote, pa vendar sodimo, kot sodim tudi jaz, da razpravljanje o domovini in njeno zanikanje ni zločin, a tudi, če kdo misli, da je, se nam zdi, da ne zasluži, kje neki, strogosti, ki jo bo, se bojimo, zoper njega uporabila vojaška sodna oblast.

Ta dokaz, dovolite mi, da to povem, je smešen. Imamo nadvse iskrene katoličane, ki niso in tudi ne mislijo zabresti v krivoverstvo in ki bi vsekakor ugovarjali, ko bi šlo za to, da ponovno uvedejo inkvizicijo. In jaz, ki ne govorim in ne mislim govoriti bogokletno, bi ugovarjal, ko bi šlo za to, da bi se s primeri bogokletja ukvarjala cerkvena sodišča, ki bi krivca nato izročala svetni oblasti. Kajti meni, ki se mi bogokletje gnusi, se prav tako, če ne še bolj gnusi občutek, ki ga v zvezi z njim goji, ali se vsaj dela, da ga goji, večji del duhovnikov.

Vsi moji bralci so slišali in brali tisti strašni in ogabni stavek, da je hujše, če je človek liberalec, kakor pa, če je tat, morilec ali prešuštnik, in kakor jaz vsi poznajo prge, ki postavljajo cerkvene zapovedi nad, niti ne ob – kar bi bilo prav tako nesmisel – zapovedi božje postave in ki sodijo, da je dolžnost hoditi ob nedeljah k maši enaka zapovedi o tem, da ne laži in ne

kradi. Ko bi patriotizem ubral pot, ki jo je ubrala religija, bi se tudi glede njega znašli z rečmi iste bere. Imeli bi zapovedi vojske nad zapovedmi domovine, niti ne ob njih.

Skratka, ne delajmo starih napak in naj se ne zgodi z domovino, kar se je zgodilo s Cerkvijo. Naj domovina ne služi, kot je služila religija, za izgovor, da bi zadušili svobodo vesti. To svobodo prav tako duši tisti, ki preprečuje, da bi se javno razpravljalo o Bogu, in to tudi prepoveduje, kakor tisti, ki ovira, da se javno govori o domovini in jo taji.

Premoč civilne oblasti, ki mora biti neomejena, popolna in suverena, je zagotovilo, da bo patriotizem sledil svojemu naravnemu procesu. Vsi vojaki so državljani; niso pa vsi državljani, temveč le sila neznatna večina njih, vojaki.

Vojska ni ničemur podobnejša kot Cerkvi. Ko so se bali duhovnih kazni in so celo najkremenitejši duhovi trepetali pred posledicami izobčenja, je bil antiklerikalizem nekaj tajnega. Zdaj je na prebitek takih, ki z najbolj pretanjeno skrbjo skrivajo svoj antimilitarizem.

Prenekaterega sem slišal izjavljati, da je katoličan, da spoštuje oblast Cerkve in da veruje, kar veruje in izpoveduje ona, da pa je protiklerikalen. Nisem pa še srečal človeka, ki bi rekel, da je Španec in patriot in misli, da je vojska nekaj potrebnega in da jo je treba obdati z vsemi mogočimi predznaki, a da je sam antimilitarist.

Nadvse sramotna strahopetnost, zalega, laž – po naročilu ali iz nepazljivosti – domala v vseh duhovih. Kaže, da gre za to, da se z ustrahovanjem doseže, kar se po svobodni in strpni razpravi ne bi moglo. Šušljajo se kaj vem kakšne grožnje, parlament pa z nekakšnimi prikritimi pretnjami opozarja na kaj vem kakšne nevarnosti. Govori se o najžalostnejšem, najpogubnejšem in najbolj poniževalnem za domovino: o pretorijanstvu. Po vsej podobi pri nas ni tistega nadvse plemenitega in gorečega državlanskega poguma, ki je dosegel, da so na Francoskem za Dreyfusovega procesa bojvniki peresa prekrizali spletke bojvnikov meča.

S svoje strani izjavljam, da se za zamisel domovine, ki se vzdržuje in greje v vojski, ne more in ne sme reči, da je normalna zamisel, ki da mora služiti kot pravzorec vsem državljanom. Vojska, ki naj maršira v bojnem redu, menda potrebuje prapor domovine, zastavo; vendar tega posebnega kulta, ki se simbolizira v zastavi, ne potrebujemo vsi državljani, ki hočemo izpolnjevati svoje patriotske dolžnosti. Ni mogoče, pa tudi primerno ni, da patriotsko čustvo zavzame pri vseh iste oblike.

Ker vojska pač mora biti in živeti, dokler je in živi, potrebuje posebno organizacijo in posebno disciplino. Kakor bi ob pomanjkanju te discipline ne bila učinkovita, tako bi tudi, ko bi se njen duh razširil po civilni družbi, pomenilo za to družbo moralno smrt. Ne samostan ne vojašnica, ki sta si med sabo tako podobna, nam ne dajeta vzorcev za normalno, napredno, trajno in svobodno človeško družbo.

Bog nas obvaruj nove inkvizicije, tudi ko bi pri tem menjali postopke, kot jih terja menjava jurisdikcije, razlika v krivoverstvih, predvsem pa sprememba časov, ki se vsiljuje nam vsem! Pomislimo, da nismo sami na svetu.

Ko so Napoleonove čete navalile v našo domovino, se je vse ljudstvo vzdignilo k boju in vse ljudstvo se je bojevalo, vsak po svoje, proti napadalcem. Ves narod je bil pod orožjem. Duh, ki je vnel junake barcelonske

pokrajine in girondiste, ni ugasnil. Toda če iz vojske delajo diktatorja domovinskega čustva, nekaj, kar naj mu daje smer in smisel in vsili svoje nedotakljive dogme, lahko pridemo do takšnega stanja prisilnega lažipatriotizma, da bi ob tedanjemu podobnem napadu ljudstvo prekrizalo roke in reklo: »Vi ste domovina; branite se!«

Februar 1906
Prev. Niko Košir

(Iz zbirke Unamunovih esejev, ki bodo izšli prihodnjo pomlad pri Cankarjevi založbi)